IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA RESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISHNING MIKROIQTISODIY TAHLILI

Xudoyberdiyev Elbek Eshmamatovich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Iqtisodiyot ta'lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Absamatov Anvar Ergashovich
i. f. d., dotsent,
https://doi.org/10.5281/zenodo.21716373

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik biznes subyektlarining moddiy, moliyaviy va mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi mikroiqtisodiy nazariya nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Ishlab chiqarish funksiyasi, marginal tahlil, xarajatlarni minimallashtirish va resurslarni optimal taqsimlash modellari asosida kichik korxonalarning bozor sharoitida raqobatbardoshligini ta'minlovchi omillar o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlarida resurs samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlarini aniqlashga xizmat qiladi.
Kalit so‘zlar: kichik biznes, mikroiqtisodiyot, resurslardan foydalanish samaradorligi, ishlab chiqarish funksiyasi, marginal tahlil, xarajatlarni optimallashtirish, iqtisodiy samaradorlik.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes subyektlari milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular ish o‘rinlari yaratish, raqobat muhitini shakllantirish va innovatsion faoliyatni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Biroq kichik korxonalar, yirik kompaniyalardan farqli o‘laroq, cheklangan moliyaviy, moddiy va inson resurslariga ega bo‘lib, bu ularning bozorda barqaror faoliyat yuritishini murakkablashtiradi.

Shu sababli kichik biznes subyektlarida mavjud resurslardan samarali foydalanish masalasi nazariy va amaliy jihatdan dolzarb muammo hisoblanadi. Mikroiqtisodiy tahlil resurslarni taqsimlash, xarajatlarni optimallashtirish va foydani maksimallashtirish jarayonlarini ilmiy asoslashga imkon beradi.

Ushbu maqolaning maqsadi — kichik biznes subyektlarida resurslardan foydalanish samaradorligini mikroiqtisodiy nazariya asosida tahlil qilish va samaradorlikni oshirish bo‘yicha ilmiy-nazariy xulosalar ishlab chiqishdir.

Adabiyotlar tahlili. Resurslardan foydalanish samaradorligi masalasi klassik va zamonaviy iqtisodiy nazariyalarda keng o‘rganilgan. A. Marshall va L. Robbins resurslarning cheklanganligi va ularni tanlov asosida taqsimlash muammosini mikroiqtisodiyotning markaziy masalasi sifatida ko‘rsatgan. P. Samuelson ishlab chiqarish imkoniyatlari chegarasi (production possibility frontier) tushunchasi orqali resurslarni alternativ variantlar orasida taqsimlash mexanizmini asoslab bergan.

Zamonaviy tadqiqotlarda kichik biznesning o‘ziga xos xususiyatlari moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati, mehnat unumdorligining pastligi, texnologik yangilanishning sekinligi — samaradorlikka ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida keltiriladi. Bu esa kichik korxonalar uchun alohida mikroiqtisodiy yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini keltirib chiqaradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda quyidagi mikroiqtisodiy tahlil usullaridan foydalanildi:

Marginal tahlil usuli — qo‘shimcha resurs birligidan olinadigan marginal foyda va marginal xarajatlarni qiyoslash;

Ishlab chiqarish funksiyasi tahlili — Kobb-Duglas funksiyasi asosida mehnat va kapital resurslarining ishlab chiqarish hajmiga ta'sirini baholash;

Xarajatlarni optimallashtirish modeli — cheklangan byudjet sharoitida resurslarni izokost va izokvanta chiziqlari yordamida taqsimlash;

Qiyosiy tahlil usuli — turli kichik biznes subyektlarining resurs samaradorligi ko‘rsatkichlarini solishtirish.

Tahlil natijalari. Ishlab chiqarish funksiyasi orqali resurs samaradorligini baholash Kichik biznes subyektining ishlab chiqarish jarayonini Kobb-Duglas funksiyasi orqali ifodalash mumkin:

$$Q = A \cdot L^{\alpha} \cdot K^{\beta}$$

bu yerda: Q — ishlab chiqarish hajmi;

A — texnologik omil (umumiy faktor unumdorligi);

L — mehnat resursi;

K — kapital resursi;

α va β — mehnat va kapitalning ishlab chiqarishdagi elastikligi koeffitsientlari. Kichik biznes subyektlarida odatda α koeffitsienti (mehnat ulushi) β dan yuqori bo‘ladi, chunki bunday korxonalar mehnat sarfi yuqori, kapital sig‘imi past texnologiyalardan foydalanadi. Bu holat, bir tomondan, moliyaviy resurslarning cheklanganligi bilan izohlansa, ikkinchi tomondan, mehnat unumdorligini oshirish orqali samaradorlikka erishish imkoniyatini ko‘rsatadi.

Marginal tahlil asosida resurs taqsimoti

Resurslardan samarali foydalanishning asosiy mikroiqtisodiy shartlaridan biri — har bir resurs turining marginal mahsuldorligi uning narxiga proporsional bo‘lishidir: MPL / PL = MPK / PK bu yerda MPL va MPK — mehnat va kapitalning marginal mahsuldorligi, PL va PK — ularning narxi (ish haqi va kapital xarajati). Ushbu tenglama buzilgan holatlarda (ko‘pincha kichik biznesda kuzatiladi) resurslar noto‘g‘ri taqsimlanadi: masalan, kapitalning yetishmasligi tufayli mehnatdan haddan tashqari ko‘p foydalanish natijasida marginal mahsuldorlik pasayadi va umumiy samaradorlik kamayadi.

Xarajatlarni minimallashtirish modeli. Kichik biznes subyektlari cheklangan byudjet sharoitida faoliyat yuritganligi sababli, xarajatlarni minimallashtirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Izokost chizig‘i quyidagi tenglama bilan ifodalanadi:

$$C = PL \cdot L + PK \cdot K$$

Berilgan ishlab chiqarish hajmini eng kam xarajat bilan ta'minlash sharti — izokvanta va izokost chizig‘ining urinish nuqtasida joylashishidir. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes subyektlari ko‘pincha ushbu optimal nuqtadan chetlashadi, buning asosiy sababi bozor haqida to‘liq ma'lumotga ega emasligi va moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyatidir. Samaradorlikka ta'sir etuvchi omillar. Tahlil natijalariga ko‘ra, kichik biznes subyektlarida resurs samaradorligiga quyidagi omillar ta'sir ko‘rsatadi:

Moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati kredit resurslarining qimmatligi investitsiya faolligini pasaytiradi;

Mehnat resurslarining malaka darajasi ixtisoslashgan kadrlar yetishmasligi mehnat unumdorligini cheklaydi;

Texnologik jihozlanish darajasi eskirgan texnologiyalar marginal mahsuldorlikni pasaytiradi;

Bozor ma'lumotlariga kirish assimetrik ma'lumot resurslarni noto‘g‘ri taqsimlashga olib keladi;

Miqyos samarasi (economies of scale) kichik hajmdagi ishlab chiqarish o‘rtacha xarajatlarni pasaytirish imkoniyatini cheklaydi.

Xulosa va tavsiyalar. O‘tkazilgan mikroiqtisodiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes subyektlarida resurslardan samarali foydalanish darajasi yirik korxonalarga nisbatan pastroq bo‘lib, bu asosan moliyaviy cheklovlar, texnologik orqada qolish va bozor ma'lumotlariga to‘liq kirish imkoniyatining yo‘qligi bilan bog‘liq.

Resurs samaradorligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: kichik biznes subyektlari uchun kreditlash shartlarini yengillashtirish orqali kapitalga kirish imkoniyatini kengaytirish; mehnat resurslarining malakasini oshirishga qaratilgan maqsadli o‘qitish dasturlarini joriy etish; zamonaviy, kam xarajatli texnologiyalarni joriy etishni rag‘batlantirish; kichik biznes subyektlari uchun bozor ma'lumotlariga kirishni ta'minlovchi axborot tizimlarini rivojlantirish. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish kichik biznes subyektlarining marginal mahsuldorligini oshirish, xarajatlarni optimallashtirish va natijada umumiy iqtisodiy samaradorlikka erishish imkonini beradi. Amaliyotda kichik biznes subyektlarida quyidagi ikki holat ko‘p uchraydi: MPL/PL < MPK/PK bu holatda korxona mehnatdan ortiqcha, kapitaldan yetarlicha foydalanmayapti, ya'ni resurslarni kapital foydasiga qayta taqsimlash orqali umumiy samaradorlikni oshirish mumkin. Biroq amalda kichik biznes subyektlari kreditga cheklangan kirish sababli buni amalga oshira olmaydi — bu holat kredit cheklovi (credit rationing) deb ataladi. MPL/PL > MPK/PK kam uchraydigan holat, odatda kapital sig‘imi yuqori, lekin malakali kadrlar yetishmayotgan tarmoqlarda kuzatiladi. Marginal tahlil shuningdek foydani maksimallashtirish shartini ham belgilaydi: korxona resursdan foydalanishni marginal daromad mahsuloti (MRP) uning marginal xarajatiga (MRC) tenglashguncha davom ettirishi kerak (MRP = MRC). Kichik biznesda bu shart ko‘pincha buziladi, chunki korxona egasi rasmiy hisob-kitobdan ko‘ra intuitiv qarorlarga tayanadi bu X-samaradorlik nazariyasi bilan bevosita bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Marshall A. Principles of Economics. — London: Macmillan, 1920
2. 2. Samuelson P., Nordhaus W. Economics. — McGraw-Hill, 19th ed.
3. Mankiw N.G. Principles of Microeconomics. — Cengage Learning.
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma'lumotlari.
5. Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha milliy tadqiqotlar to‘plami.
6. IMPROVING THE VALUATION PRACTICES OF CORPORATE SECURITIES OF JOINT-STOCK COMPANIES: EVIDENCE FROM UZBEKISTAN. International Journal of Economy and Innovation. 2024-yil 64-son Eshmamat Khudoyberdiyevich Khurramov.
7. Aksiyadorlik jamiyatlari aksiyalarini bozor qiymatini baholash modellari va ularining o‘ziga xos jihatlari. Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali, 2024-yil 4-son. Хуррамов Эшмамат Худойбердивич
8. Aksiyadorlik jamiyatlarining oddiy aksiyalari qiymati baholash usuli. O‘zbeksiton sug‘urta bozori jurnali, 2024-yil 12-son. Хуррамов Эшмамат Худойбердивич
9. Aksiyadorlik jamiyatlari obligatsiyalarining qiymatini baholashning o‘ziga xos xususiyatlari. “Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti” jurnali, 2025-yil 1-son. Хуррамов Эшмамат Худойбердивич
10. “Qimmatli qog‘ozlarni baholashning nazariy asoslari va uning o‘ziga hos jihatlari”. 2023-yil 13-Fevral. Хуррамов Эшмамат Худойбердивич